

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/74/39-44>

Kifayət Qurban qızı Mənsimova
ADPU nəzdində Pedaqoji kollec
müəllim
kifayetmnv@gmail.com

İNKLUZİV TƏHSİLİN NƏZƏRİ ƏSASLARINA DAİR

Xülasə

İnküziv təhsil modeli təhsildə yeni islahatların həyata keçirilməsini, təhsilə dair qanunlarda əlavə və düzəlişlərin edilməsini, kadr hazırlığında yeni bilik və bacarıqların aşılmasını, bütün təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının zənginləşdirilməsini və s. tədbirləri kompleks şəkildə həyata keçirməyi sinif, məktəb və hətta dövlət səviyyəsində bir məqsəd kimi qarşıya qoydu. İnküziv təhsil özündə həm də humanist dəyərləri ehtiva etdiyindən daha geniş vüsət almağa başladı. Mahiyyəti etibarilə humanizmi təlqin edən və demokratik prinsiplərə söykənən inküziv təhsil yalnız məktəb çərçivəsində və təhsil sistemi səviyyəsində deyil, eyni zamanda bütün cəmiyyət miqyasında hər kəsə bərabər imkanlar və irqindən, dinindən, maddi-sosial vəziyyətindən, əqli və fiziki imkanlarından asılı olmayaraq cəmiyyətin hər bir fərdinə ədalətli yanaşma tələb edir.

Açar sözlər: *inküziv təhsil, təhsildə humanizm, təhsildə islahat, əqli və fiziki qüsur*

Kifayət Qurban Mansimova

On the theoretical fundamentals of inclusive education

Abstract

The model of inclusive education sets aims the implementation of new reforms in education, additions and amendments to the laws on education, inculcation of new knowledge and skills in staff training, enrichment of the material and technical base of all educational institutions, etc. the implementation of comprehensive manner at the classroom, school and even the state level. As inclusive education contains humanistic values it becomes more widespread. Inclusive education, which is essentially humanistic and based on democratic principles, requires equal opportunities for all and a fair approach to every member of society, regardless of race, religion, financial status, mental or physical capacity, not only within the school and at the level of the education system, but also throughout society.

Key words: *inclusive education, humanism in education, reform in education, mental and physical disability*

Giriş

XX əsin sonu XXI əsrin əvvəllərində təhsildə bir sıra dəyişikliklər müşahidə olunmağa başladı. Bunlar təhsilin fəlsəfi mahiyyətinə, məzmununa, biliklərin qiymətləndirilməsinə, müəllim-şagird münasibətlərinə, təlim-tərbiyə metodlarına və təhsilin digər bütün elementlərinə yanaşmada müşahidə olundu. Bu yeniliklər təbii ki, elm və texnologiyanın sürətli inkişafının nəticəsi idi. Mürəkkəb insan-cəmiyyət münasibətlərinin ən vacib komponentlərindən olan təhsil və təlimdə də paradigmatların dəyişməsi labüd idi və bu baş verdi.

Təhsil sferasında ən inqilabi və nəzərəçarpan paradigma dəyişikliklərindən biri də xüsusi təhsildə ortaya çıxdı. II Dünya Müharibəsindən sonra BMT-nin təsis edilməsi və bu təşkilat vasitəsilə irqindən, dinindən, milliyətindən, fiziki və əqli qüsurlarından və s. amillərdən asılı olmayaraq bütün insanların bərabər haqq və hüquqlara sahib olması faktının dünyaya bəyan edilməsi vacib amil oldu. Dünyada demokratik dəyərlərin əhəmiyyətinin vurğulanması ilə bütün xidmət və fəaliyyət sahələri insana yönəldi. Bununla inküziv təhsilə maraq artdı. Digər əsas amil isə fiziki və əqli qüsur anlayışına baxış bucağının dəyişməsidir. Belə ki, əvvəllər xüsusi təhsildə ənənəvi olaraq psixi-tibbi yanaşma üstünlük təşkil etmişdir. “Bu yanaşma fərdin qüsurlarından törəyən maneələrin

yalnız fərdin özündən qaynaqlandığını əsas tutur və fərdin ərtaf mühitlə münasibətində mühitin yaratdığı imkan yaxud məhdudiyətləri qətiyyənlə nəzərə almırdı. Lakin bubu əksinə olaraq xüsusi təhsildə yeni təmayül kimi peyda olan “təşkilati yanaşma” diqqəti insanın qüsurlarına deyil, mühitin imkanlarına yönəltdi” (Xüsusi psixofiziki..., 101).

Yeni pedaqoji fəlsəfədə “qüsurlu insan yox, qüsurlu mühit vardır” prinsipi üstünlük təşkil edir. Bu səbəbdən də inklüziv təhsildə pedaqoqlar əsas diqqəti qüsurlara deyil bu qüsurların tələblərinə cavab verə bilən təlim materiallarının, əyani vasitələrin, maddi-texniki vasitələrin maksimum səmərəli istifadəsinə yönəlməyi tövsiyə edir. Bu prinsiplərdən doğan inklüziv təhsil modeli təhsildə yeni islahatların həyata keçirilməsini, təhsilə dair qanunlarda əlavə və düzəlişlərin edilməsini, kadr hazırlığında yeni bilik və bacarıqların aşılmasını, bütün təhsil müəssisələrinin maddi-texniki bazasının zənginləşdirilməsini və s. tədbirləri kompleks şəkildə həyata keçirməyi sinif, məktəb və hətta dövlət səviyyəsində bir məqsəd kimi qarşıya qoydu. İnküziv təhsil özündə həm də humanist dəyərləri ehtiva etdiyindən daha geniş vüsət almağa başladı.

Təbii ki, inklüziv təhsil ideyasına qədər də fiziki və əqli qüsurlu insanların təhsilə olan tələbatı təmin edilirdi. Bunun üçün müvafiq diaqnoz qoyulmuş uşaqlar aidiyyəti üzrə xüsusi təyinatlı məktəblərə cəlb olunurlar. Bu tipli məktəblər insanın ən vacib ehtiyaclarından birini - insanlarla sosiallaşmaq ehtiyacını, cəmiyyətə inteqrasiya və adaptasiyasını təmin edə bilmirlər. Nəticədə isə cəmiyyətin bütövlüyü pozulur. Buna görə bütün uşaqların eyni məkanda birgə təhsil almasını nəzərdə tutan inklüziv təhsil modeli uşaqları ayrı seçkiliyə məruz qoyna institutlaşmış təhsil modelindən bir addım öndədir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, təhsildən məhrum olan yalnız fiziki/əqli qüsurlu uşaqlar deyil. Bu risk qrupuna bir çox hallarda həm də kasib və aztəminatlı ailələrin uşaqları, müəyyən radikal dini görüşləri yaxud ciddi mühafizəkar adət və ənənələri olan və s. tipli ailələrin uşaqları daxildir. Təsadüfi deyil ki, inklüziv təhsil özünün inkişaf mərhələsində sərhədlərini genişləndirərək təhsildən məhrum olan hər kəsin təhsilə cəlb olunması fikrini ifadə etməyə başladı. Bu proses UNESCO-nun 1994-cü ildə qəbul etdiyi Salamanka bəyannaməsindən sonra xüsusilə geniş vüsət aldı.

BMT Baş Assambleyasının (1993) “Əlilliyi olan insanlara bərabər imkanların yaradılması üzrə” Beynəlxalq Standart Qaydalarında və eləcə də Salamanka bəyannaməsində ibtidai, orta və ali təhsil pillələrində əlilliyi olan insanların inteqrativ və inklüziv təhsilə cəlb olunması və onlar üçün bərabər imkanların təmin olunması prinsipini xüsusi olaraq qeyd edilir. 1970-ci illərdən etibarən Avropa və Şimali Amerikada tətbiq olunmağa başlayan inklüziv təhsil sahəsində bir neçə onillik zaman müddətində beynəlxalq təcrübə zənginləşmiş və yeni tendensiyalar yaranmışdır.

“İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq standartlar cəmiyyətin həyatında bütün insanların tamamilə bərabərlik əsasında və ayrı-seçkilik olmadan iştirakı ideyasına əsaslanır (BMT, 1993). Son iki onillikdə bütün dünyada, xüsusən də qərb ölkələrində hüquq bərabərliyi haqqında qanunvericilik məktəblərin bütün şagirdlər üçün təhsili təmin etməsinə böyük təsir göstərmişdir. Bu qanunlar öz mahiyyətinə görə diskriminasiya əleyhinə olmuş və əlillik səbəbindən diskriminasiyanı qanundankənar bəyan etmişdir. Təhsil sahəsində bu qanunvericilik belə bir norma müəyyən etmişdir ki, əlilliyi olan şagirdlər də sağlam şagirdlərlə eyni təhsil imkanlarına malik olmalıdırlar” (Tim Loreman, 2020).

Bəs əlillik nədir? Bu suala bir sıra pedaqoq-alimlərin tədqiqatlarında cavab tapa bilərik. Onlardan bəzilərini diqqətinizə çatdırırıq.

Əlillik anlayışı sahəsində tarixi, siyasi və qanunvericilik baxımdan dəyişikliklər iyirminci yüzilliyin 1970-80-ci illərindən başlamışdır. Təhsildə əlilliyin müəyyən edilməsinin üç kateqoriyasından istifadə olunur: funksional tibbi və social-siyasi məhdudiyətlər (Bernell, 2003; Hahn, 1985; Jeon və Haider-Markel, 2001) . bu təyinlərin hər biri social siyasətin müəyyən tipinə uyğundur və müvafiq surətdə onların hər birinin əlilliyi olan şəxslər üçün öz xüsusi maliyyə “nəticələri” vardır.

Adətən əlilliyin olmasını təsdiqləmək üçün tibb sahəsində, psixoloji qiymətləndirmə və “tədrisin mühüm qiymətləndirmə faktoru olduğu kontekstdənkənar aparılan digər ümumi qiymətləndirmə” sahəsində çalışan mütəxəssislər cəlb olunurlar (Deppeler, 2003, səh.17).

Əlilliyin İnsan Hüquqları və Bərabər İmkanlar Komitəsi tərəfindən verilmiş tərifin (1994) bir çox ölkələrin qanunvericiliyində mövcud olan təriflərlə oxşar cəhətləri çoxdur; əlilliyin nəticələri ayrı-semkilik və xüsusi maliyyələşdirmə zərurətidir. Aşağıdakı halları əlillik hesab etmək olar:

- insanda fiziki və mütal funksiyaların çatışmazlığı, yəni insanda tetraplegiya, beyin fəaliyyəti pozulması, yaxud epilepsiya və s. müşahidə edilir
- insanın hər hansı bir bədən əzasını itirməsi, məsələn amputasiya nəticəsində, yaxud qadında əsaqlığın xaric edilməsi əməliyyatının qaparılmaması
- yoluxucu və qeyri-yoluxucu xəstəliklər, məsələn QİÇS, hepatit, vərəm, allergiya yaxud tifoid basillodaşıyıcılıq
- daxili orqanların fəaliyyətinin pozulması ilə bəli semantik xəstəliklər, məsələn astma və ya diabet, yaxud anadangəlmə ləkələr, çarıqlar və s. kimi fiziki qüsurlar
- tədrisin normativ üsullardan xeyli dərəcədə fərqləndiyi hallar, məsələn autizm, desleksiya, diqqət çatışmamazlığı, yaxud intellektual çatışmazlıq zamanı
- insanda təfəkkür proseslərinin, mühakimə yürütmək, reallığı, başqa adamların emosiyalarını başa düşmək qabiliyyətinin pozulması və ya davranış pozuntusu nəticəsində yaranan hallar, məsələn, əqli xəstəlikləri olan adamlarda nevrozlar, yaxud şəxsiyyət pozuntuları zamanı

Əlilliyin müxtəlif təyini əlillik meyarlarının necə təyin edilib müəyyənləşdirilməsinə, sonradan hansı qərarların qəbul edilməsinə və qərarların qəbul olunmasında, kimlərin iştirak etməsinə mühüm təsir göstərir. İnküziv təhsil siyasəti əlilliyin sosial-siyasi təyinatı ilə bilavasitə bağlıdır - əlilliyi olan şagirdləri xüsusi fərqlilikləri olan insanlar kimi deyil, irq, cins, boy və s. kimi öz fərdi fiziki atributları olan insanlar kimi nəzərdən keçirmək lazımdır. “Mahiyyəti etibarilə humanizmi təlqin edən və demokratik prinsiplərə söykənən inküziv təhsil yalnız məktəb çərçivəsində və təhsil sistemi səviyyəsində deyil, eyni zamanda bütün cəmiyyət miqyasında hər kəsə bərabər imkanlar və irqindən, dinindən, maddi-sosial vəziyyətindən, əqli və fiziki imkanlarından asılı olmayaraq cəmiyyətin hər bir fərdinə ədalətli yanaşma tələb edir” (Xüsusi psixofiziki..., 103).

İnküziv təhsilin təşkili sosial-pedaqoji xarakterli bir fenomendir. Öz növbəsində, məktəb və sosial mühitin hər uşağın imkanlarına adaptasiya olunmasına istiqamətlənməlidir. İnküziv təhsil ümumi təhsilin bir hissəsi olmalıdır. Birlikdə isə onlar vahid təhsil sistemi kimi fəaliyyət göstərməlidirlər. Beynəlxalq sənədlər inküziviyani “bütün uşaqların, psixofiziki imkanlarından asılı olmayaraq, mövcud şəraitdə cəmiyyətin həyatında iştirak etməsini təmin edən bir dəyər” kimi qiymətləndirirlər. “Mükəmməl qanunlara görə, inküziv təhsil təhsilin bir forması deyil, o, öz fəlsəfəsi olan yeni təhsildir, sərbəst seçim və imkanlar təhsilidir. İnküziv təhsil ətrafında gedən pozitiv və neqativ mübahisələr bəzən anlaşılmazlıqlara gətirsədə, ümumilikdə bu prosesin inkişafına və inküziv təhsil anlayışının məzmunca və mənaca doldurulmasına, bu sahədə olan yeniliklərin öyrənilməsinə kömək edir”.

İnküziv təhsilin inkişafındakı müasir mərhələnin problem və ziddiyətlərlə zəngin olması açıq və peşəkar dialoq, konstruktiv mübahisələr, yerli təcrübənin nəzərə alınmasını və əməkdaşlığı tələb edir. Bundan başqa digər amillər də nəzərdə tutulmalıdır. Məsələn, geniş yayılmış stereotiplər və xurafatlar; müəllimlərin, uşaqların və onların valideynlərinin yeni təhsil prinsiplərini qəbul etməməsi; yerli inküziviyaya aid sistemli psixoloji-pedaqoji bilik və texnologiyalar, monitoring tədqiqatlarının olmaması və s. Buna görə inküziviyanın müsbət tərəflərini insanlara başa salan ciddi elmi tədqiqatlar aparılmalıdır. Bu sahədə başqa ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi də əhəmiyyət kəsb edir.

İnküziv təhsilin inkişafı üçün vacib məqam inküziv təhsili tətbiq etmək üçün ümumtəhsil məktəbinin müəllimlərinin və müşayiətçi (köməkçi) müəllimlərin peşəkar hazırlığıdır. Onlar özləri də xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqlarla işləmək üçün korreksion pedaqogika, xüsusi pedaqogika və pedaqoji psixologiya mütəxəssislərinin köməyinə ehtiyaçlıdırlar. “İnküziv məktəbə gələn hər bir uşaq ilə işləmək, hər birinə pedaqoji yanaşaraq fərdi yol tapmaq ümumtəhsil məktəb müəlliminin üzərinə düşür. Nə cür? Hansı yolla buna nail olmaq? Bu suallara bu gün birmənalı cavab yoxdur. Bunun üçün müəllim daim işləməli, axtarmalı, yenilikləri qəbul etməkdə cəsarətli olmalıdır” (Xüsusi psixofiziki..., 2016, s.66).

İnküziv təhsilin normative-sənəd bazasına nəzər salmaq.

İnklüziv təhsil “Təhsil hamı üçün” paradiqmasının tərkib hissəsi kimi nəzərdə tutulub. İnklüziv təhsil hamı uşaqların, sağlamlıq imkanlarından, etnik, irqi, dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, ümumtəhsil məktəbinin şagirdi olmaq, tipik və atipik uşaqlara birgə təlim almaq imkanı yaradır. Beləliklə, inklüziv təhsil ümumtəhsil məktəbinin missiyasının genişlənməsini, tipik və atipik uşaqların təhsil ehtiyaclarını təmin edilməsini nəzərdə tutur.

İnklüziv təhsilin yaşamasının əsas səbəbləri kimi bu sahədə çalışan müəllimlərin təşəbbüskarlığını və işə həvəsini, cəmiyyətin pozitiv münasibətini və bu prosesin əvvəlində duran beynəlxalq cəmiyyətlərin (World Vision, UNICEF) fəaliyyəti qeyd oluna bilər.

Tipik və atipik uşaqların təhsil ehtiyaclarını ödəmək üçün, onlara keyfiyyətli təhsil verməkdən ötrü ümumi təhsil sistemi daima və ardıcıl dəyişməlidir. Ölkəmizdə də son illərdə inklüziv təhsil yeni inkişaf mərhələsinə keçmişdir. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin **inkişafı** üzrə Dövlət Strategiyası”ndan irəli gələn Fəaliyyət Planında “Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin həyata və təhsil mühtinə inteqrasiyasını təmin edən inklüziv təlim metodologiyasının yaradılması” bəndinin qeyd olunması o deməkdir ki, dövlət orqanı inklüziv təhsilin yerli şəraitdə inkişaf etdirilməsinə görə məsuliyyəti öz üzərinə götürür. Plana əsasən, sağlamlıq imkanları **məhdud** şəxslərin inkişafı və inklüziv təhsili üzrə dövlət proqramının hazırlanması, təsdiqi və həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Ölkəmizdə inklüziv təhsilin konseptual bazası xüsusi təhsilin qlobal kontekstdə transformasiyasına və inklüziv yanaşmaların inkişafına yönələn beynəlxalq sənədlərlə tənzimlənir:

- İnsan hüquqlarının Ümumi Deklarasiyası (BMT, 1948);
- Uşaq hüquqlarının Deklarasiyası (BMT, 1959);
- Təhsil sahəsində diskriminasiya ilə mübarizə Konvensiyası (UNESCO, 1960);
- Əqli geriliyi olan insanların hüquqları Konvensiyası (BMT, 1971);
- Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya (BMT, 1989);
- Təhsil (əsas təhsil ehtiyaclarının ödənilməsi) haqqında Ümumdünya Deklarasiya (Comtyen, 1990);
- Xüsusi ehtiyacları olan insanların təhsilinin siyasəti, prinsipləri və bununla bağlı praktik fəaliyyət (Salamanka, 1994);
- Təhsilə dair Ümumdünya Forum (Dakar, 2000);
- Əlillərin hüquqları haqqında Konvensiya (BMT, 2006).

Bundan başqa dünyada bu sahədə bir sıra deklarasiyalar qəbul edilib.

1990-cı ildə Comtyendə qəbul edilmiş “Təhsil (əsas təhsil ehtiyaclarının ödənilməsi) haqqında Ümumdünya Deklarasiya” bütün ölkələrə uşağa və onun ehtiyaclarına istiqamətlənmiş, onun harmonik inkişafını təmin edən, fərdiliklərini maneə saymayan yenilənmiş milli təhsil sisteminin yaradılmasını təklif edir. Salamanka Deklarasiyası (1994) xüsusi təhsil ehtiyacları olan insanlar üçün ümumi təhsil sistemi daxilində inklüziv təhsilin təşkilini təklif edir.

Təhsilə dair Ümumdünya Forum (Dakar, 2000) ümumi təhsil sistemi daxilində bütün uşaqlara təhsil almaq imkanlarının təqdim edilməsini təklif edir.

İnklüziv təhsilin sosial, pedaqoji və psixoloji əsasları mövcuddur.

Sosial nöqtə-nəzərdən inklüziv təhsil şəxsiyyətlə cəmiyyət arasında olan dinamik balans, şəxsiyyətin cəmiyyətə adaptasiyasına və inteqrasiyasına əsaslanır.

İnklüziv təhsilin **pedaqoji əsaslarının** təlim-tərbiyə nəzəriyyəsi, təhsilin ümumi qanunları təşkil edir.

İnklüziv təhsilin **psixoloji əsasları** kimi şəxsiyyətin inkişafı nəzəriyyəsi, uşaq inkişafına erkən müdaxilə nəzəriyyəsi, uşaq inkişafında şəxsiyyətin psixi strukturlarının müəyyən edilməsi nəzəriyyəsi durur.

İnklüziv təhsil əsasını aşağıdakı prinsiplər təşkil edir:

- təhsil almaqda bərabər hüquqa malik olmaq;
- şansların bərabərliyi prinsipi;
- uşaq maraqlarının aliliyi prinsipi;
- qeyri-ayrı-seçkilik, tolerantlıq və fərqlərin qəbul edilməsi prinsipi;
- erkən müdaxilə prinsipi;
- təhsil prosesinin fərdiləşdirilməsi və hər uşağın potensial imkanlarının istifadəsi prinsipi;

- dəstəklənmə prinsipi;
- adekvat təhsil mühitinin yaradılması;
- valideynin seçim etmək hüququ prinsipi;
- əməkdaşlıq və partnyorluq prinsipi.

İnklüziv təhsil vasitəsilə bir neçə funksiya həyata keçirilir.

Bunlar,

- cəmiyyətin bütün üzvlərinin təhsil ehtiyaclarının ödənilməsi;
- şəxsin həyat şəraitinə adaptasiyası və cəmiyyətə inteqrasiyası;
- uşaqların, gənclərin və böyükklərin təhsil ehtiyaclarını ödəmək üçün təhsilin məzmununun

dəyişməsi;

- təhsil prosesində ayrı-seçkiliyə yol verməmək;
- uşaqların, gənclərin və böyükklərin təhsil ehtiyaclarının ödəmək üçün məktəbin və ümumiyyətlə cəmiyyətin reformasiyası;
- məktəbin uşaqların fərqlərinə adaptasiya olunması;
- təhsilin keyfiyyətinin təkmilləşdirməsi və s.

Azərbaycanda inklüziv təhsilin tətbiqinin normativ-sənəd bazası bir sıra beynəlxalq və milli sənədlərlə müəyyən edilir:

- Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya (BMT, 1989) – Azərbaycan 1992 - ci ildə ratifikasiya edib;
- Əlillərin hüquqları haqqında Konvensiya (BMT, 2006) - Azərbaycan 2009 - cu ildə ratifikasiya edib;
- Sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili (Xüsusi ləhsili) haqqında Qanun (2001);
- Təhsil haqqında Qanun (2009);
- “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” (2013);
- “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”ndan irəli gələn Fəaliyyət Planı (2015);
- Nazirlər Kabinetinin inklüziv təhsil haqqında sərəncamı.

İnklüziv təhsilin tətbiqində mərhələlilik gözlənilməlidir. Bir neçə mütləq mərhələdən aşağıdakılardır:

- xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların identifikasiyası (eyniləşdirilməsi, yəni eyni qruplara ayrılması);
- xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların ailə şəraitinin və mövcud yaşayış mühitini öyrənilməsi üçün inklüziv məktəblərdə məktəbdaxili çoxprofilli (multiprofilli) kimossiyaların yaradılması;
- inklüziya prosesində uşaqların və onların ailələrinin dəstəklənməsi;
- inklüziv mühitin yaradılması və inkişaf erilməsi məqsədilə pedaqoji kadrların hazırlığı, valideynlərin maarifləndirilməsi;
- inklüziyanın monitorinqi və qiymətləndirilməsi.

Hər bir inklüziv məktəbin sənədlərdə əks etdirilmiş mövqeyi vardır.

İnklüziv məktəbdə xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların dəstəklənməsi mərkəzinin yaradılması vacibdir. Belə bir mərkəz uşaqlara təhsildə yardımçı ola bilər.

İnklüziv təhsil müəssisəsində rəhbərin fəaliyyəti çox önəmlidir. Belə ki, inklüziv təhsilin prinsiplərini bilən və müəssisədə onu tətbiq edən rəhbər məktəb həyatında bütün uşaqların iştirakını təmin edir. O həmçinin pedaqoji kadrların hazırlığına da diqqət yetirir. Bundan başqa, xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların təlim-tərbiyəsi psixoloq, köməkçi müəllim və bir sıra mütəxəssislərin (erqoterapevt, sosial işçi və s.) iştirakı ilə həyata keçir.

Ümumiyyətlə inklüziv təhsillə bağlı standartlar mütləq tətbiq olunmalıdır. Standartlar inklüziyanın dərəcəsini, effektivliyini, pedaqoji resursları, maddi bazanı, məktəb mühitində qarşılıqlı münasibətləri və s. nəzərə alınmalıdır. Eyni zamanda standartlar inklüziv təhsilin inkişaf yollarını göstərə bilər.

Müasir təhsil humanist istiqamətli və şəxsiyyətyönümlü olmalı, hər insanı bir dəyər kimi qiymətləndirməlidir. Respublikada inklüziv təhsilin həyata keçməsi, yəni sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların ümumtəhsil mühitə daxil edilməsi təkə zamanın əksi və tələbi deyil. O, həm də uşaqların qanuni təhsil hüququnun həyata keçməsidir. Inklüziv təhsil ümumiyyətlə xüsusi

ehtiyacları olan uşaqların və onların ailələrinin həyatının keyfiyyətinin artırılmasını, onların uğurlu adaptasiyasını nəzərdə tutur.

Müasir təhsil şəraiti elə olmalıdır ki, xüsusi təhsil ehtiyacı olan uşaq öz potensial imkanlarını həyata keçirə bilsin. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsili, sosial-mədəni mühitə inklüziyası hazırda nəinki pedaqogikanın, həm də psixologiya və sosiologiyanın aktual problemidir. Təcrübə göstərir ki, əgər xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaq erkən yaşından sağlam həmyaşdları ilə birgə böyüyürsə, onun sosializasiyası daha qənaətbəxş, inkişafı isə daha yüksək olur.

Burada bir qədər inklüziv təhsilin prioritetləri aşağıdakılardır:

- sosial adaptasiyanın prioriteti (hər bir yaşda);
- bütün yaş mərhələlərində arasıkəsilməz inklüziv prosesin təmin edilməsi prioriteti (varislik);
- kommunikativ bacarıqların inkişafı prioriteti;
- əlillərin və xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşağın ailəsinin süni izolyasiyasının qarşısı alınması prioriteti;
- inklüziv təhsilin mərhələlərlə və evolyusiya yolu ilə inkişaf etdirilməsi.

Qeyd olunan prioritetlərin effektiv realizasiyası inklüziv təhsilin və onun ayrı-ayrı struktur komponentlərinin psixoloji - pedaqoji müşayiəti olmadan mümkün deyil, çünki inklüziv təhsil prosesi həm təşkili nöqtəyi nəzərdən, həm də məzmunca çox mürəkkəb prosesdir. Göründüyü kimi, inklüziv təhsil modelinin yaradılması həm mürəkkəb, həm də nəinki təhsildə, bütün cəmiyyətdə dəyişikləri tələb edən bir təhsil modelidir.

Nəticə

Şübhəsiz ki, inklüziv təhsilin kökü xüsusi təhsilə dayanır. Bu səbəbdən də dünya təcrübəsində inklüziv təhsil əsasən xüsusi təhsilin bir forması kimi qəbul edilir. Daha səmərəli inklüziv təhsil etmək üçün xüsusi təhsilin uzun illər boyu formalaşmış zəngin təcrübəsindən istifadə olunur. Hətta bəzi sivil ölkələrdə xüsusi və inklüziv təhsil arasında sıx əlaqə mövcuddur.

Təhsilin müasir fəlsəfəsi tələb edir ki, təlim prosesi zamanı akademik biliklərin yükünü artırmaq yox, şagirdlərin sosial, mədəni və ünsiyyət bacarıq və vərdislərinin inkişafına diqqət yetirmək lazımdır. Məhz bu nöqtəyi-nəzərdən inklüziv təhsil anlayışı daha geniş və ciddi mənə kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. Xüsusi psixofiziki inkişafa malik uşaqların tərbiyə və təlimi Bakı: "TUNCAY 12"MMC, 2016, 400 səh.
2. Tim Loreman, Joanne Deppler, David Harvey. Inklüziv Təhsil Sinifdə müxtəlifliyin dəstəklənməsi üçün təcrübə məlumatları
3. Lacey,P. On a Wing and a Prayer: Inclusion and Children with Severe Learning Difficulties London: Mencap.1999
4. Mitchell, D. What Really Works in Special and Inclusive Education Using evidence-based teaching Strategies. Abingdon, Oxon 2008
5. Bernal, S.L, (2003) "Theoretical and applied issues in defining disability in labor market research" in Journal of Disability Policy Studies, 14 (1), p.36.
6. Jeon, Y Haider-Markel, D.P. (2001), "Tracing issue definition and policy change: An analysis of disability issue images and policy response" in Policy Studies Journal, 29 (2), p.215
7. Azərbaycanda sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlara təhsil xidmətlərinin göstərilməsi haqqında tədqiqat. 2020
8. N.T.Hüseynova. Inklüziv təhsil. ADPU mətbəəsi, Bakı, 2014, 180 s.
9. S.Qasimov. Defektoloji terminlərin izahlı lüğəti. Bakı, 2002, 125 s.
10. <https://azadinform.az/az/sosial/179929/inkluziya-inkluziv-tehsil-ve-onun-tarixi/>
11. <https://tehsil.com.az/inkluziv-tehsil/>
12. <https://www.ens.az/az/inkluziv-tehsil-nedir>